

PRIMENA NAČELA PRAVIČNOSTI U PRAVNIM SHVATANJIMA I ODLUKAMA VRHOVNOG SUDA SRBIJE

REZIME: Načelo pravičnosti je kao pravna kategorija složena pojava i na prvom mestu znači postupanje u istim slučajevima na isti način, ali znači i postupanje koje je logično, ekonomski celishodno, moralno i politički nužno, i ako ne uvek zajedno. Može se konstatovati da se kod suđenja po načelu pravičnosti radi o odstupanju ocenjivanja konkretnog slučaja po striktnoj primeni odgovarajućeg pozitivnog propisa, a iz razloga što bi u konkretnom slučaju potpuna primena propisa bila u suprotnosti s postojećim shvatanjem pravde i pravičnosti. Prevelika doza pravičnosti može dovesti do nepravičnijeg rešenja nego kod striktno primene slova zakona. Rešenje je u pronalaženju pravične sredine, tako da sud treba da ide jedan korak dalje od zakona, ali ne bez zakona.

Ključne reči: pravičnost, pravna shvatanja, Vrhovni sud Srbije, Zakon o obligacionim odnosima

Uvodna razmatranja

Enciklopedijska definicija pravičnosti je saglasnost sa pravdom. Ovakva definicija pravičnosti otvara brojna pitanja, a naročito, da li u tom slučaju treba odustati od primene pravne norme u korist pravičnosti. U kodifikovanim pravnim sistemima primena načela pravičnosti je ograničena, a u anglosaksonskom

* sudija Vrhovnog suda Srbije

pravu primena načela pravičnosti je proširena. Rešenje je, možda, u pronalaženju balansa između dva navedena stava.

Pravičnost se javlja kao ideja jednakosti, kao društveno merilo vrednosti i kao stalni pratilac svakog pravnog poretka.¹

Prvenstvena uloga primene načela pravičnosti je otklanjanje nedostataka zakona zbog njegove opštosti. Ovo iz razloga što pod jedno opšte pravilo podpadaju slučajevi koji često nisu podjednaki, što faktički dovodi do situacije da se na isti način postupa u nejednakim stvarima. Ispravljanje i dopunjavanje zakona kroz primenu načela pravičnosti predstavlja i široku diskrecionu vlast sudije, što otvara i mogućnost arbitrarnosti.

Druga funkcija pravičnosti je u moralizaciji prava, a što je uneto u osnovna načela Zakona o obligacionim odnosima, kroz odredbe člana 12. u kome je navedeno da su u zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveze iz tih odnosa strane dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja.

Od posebnog je značaja uloga pravičnosti u ostvarivanju evolucije prava. To se dešava u situacijama kada postojeći sistem postane smetnja ekonomskim potrebama i suprotan promenjenim moralnim načelima društva.

Načelo pravičnosti je kao pravna kategorija složena pojava i na prvom mestu znači postupanje u istim slučajevima na isti način, ali znači i postupanje koje je logično, ekonomski celishodno, moralno i politički nužno, i ako ne uvek zajedno.

Osnovna kritika pravičnosti je da dovodi do sudijske proizvoljnosti i da ostvaruje pravnu nesigurnost. Takve kritike, ipak, ne mogu osporiti načelo pravičnosti kao izraz neophodnosti i nemoći samih formulisanih pravnih izvora pred složnošću i dinamikom društvenog života.²

Osnovano se u pravnoj teoriji ukazuje na teškoće razlikovanja presuđivanja po pravilima morala, po načelu savesnosti i poštenja kao i po načelu pravičnosti.³ Ipak se može konstatovati da se kod suđenja po načelu pravičnosti radi o odstupanju ocenjivanja konkretnog slučaja po striktnoj primeni odgovarajućeg pozitivnog propisa, a iz razloga što bi u konkretnom slučaju potpuna primena propisa bila u suprotnosti s postojećim shvatanjem pravde i pravičnosti.

Zbog vremenske i prostorne opštosti pravna norma može zanemariti razliku konkretnih slučajeva na koje se ima primeniti. Čvrsto pravno merilo može dovesti do nepravilnih rešenja pretvarajući određene životne odnose u tzv. „tvrde slučajeve“. Ovaj problem se može prevazići primenom načela pravičnosti.

¹ dr Božidar S. Marković: „Pravičnost kao izvor prava“ – Arhiv za pravne i društvene nauke – 1939. godine

² dr Božidar S. Marković – citirano delo str. 583.

³ dr Boris Vizner: „Komentar Zakona o obveznim (obligacionim) odnosima“, Zagreb 1978. godine – str. 76.

Međutim, prevelika doza pravičnosti može dovesti do nepravičnijeg rešenja nego kod striktno primene slova zakona. Rešenje je u pronalaženju pravične sredine, tako da sud treba da ide jedan korak dalje od zakona, ali ne bez zakona.⁴

Primena načela pravičnosti i načela savesnosti i poštenja teži istom konačnom cilju, ali tom cilju prilaze sa različitih stanovišta. Pravičnost nalaže uzimanje u obzir individualnih i konkretnih datosti u interesnoj situaciji pogođenog lica, a primena načela savesnosti i poštenja ističe dužnost uzajamnog uzimanja u obzir interesa više učesnika jednog pravnog odnosa. Kada se steknu pretpostavke za primenu obe ove odredbe, dolazi do uzajamnog prožimanja. No, ako tada dođe do sukoba, prevagu će u načelu dobiti zapovest uzimanja u obzir interesa učesnika. U prirodi je načela savesnosti i poštenja da se, s obzirom na opravdano poverenje drugoga, ne može bezuslovno postići ono što bi bilo pravično za pojedinca i njegove interese.⁵

Na osnovu navedenog može se zaključiti da suđenje po pravičnosti ne znači proizvoljno suđenje po ličnim i subjektivnim merilima sudije. Suđenje po pravičnosti nije ni ideološko, ni sentimentalno suđenje. Nasuprot tome, suditi po pravičnosti znači, pre svega suditi po izvesnim objektivnim, racionalnim i društvenim, tj. naučnim kriterijumima. Reći „pravično je“ nije, ni poslednji, ni samo dovoljan argument, kojim se može obrazložiti sudska odluka. Iza njega mora da stoji, da ga dopuni, „opravda“, i neki bliži i ekonomski, politički, tehnički, prosto praktičan ili sve to zajedno.⁶

Načelo pravičnosti u odredbama Zakona o obligacionim odnosima

Prema do sada navedenom primena načela pravičnosti znači određeno odstupanje od primene pozitivnog propisa. Od ovog shvatanja pravičnosti treba razlikovati zakonske odredbe kojima se teškoće koje mogu proizaći iz stroge primene pravnih pravila koriguju primenom pravila savesnosti i poštenja, pravilima dobrih poslovnih običaja i pravilima pravičnosti. Ukazaće se na primere ove regulative, te na pravna shvatanja i odluke donete primenom ovih načela.

Primenu načela pravičnosti Zakon o obligacionim odnosima propisuje na više mesta. Tako je u članu 169. Zakona o obligacionim odnosima propisano da u slučaju štete koju je prouzrokovalo lice koje za nju nije odgovorno, a naknada se ne može dobiti od lica koje je bilo dužno da vodi nadzor nad njim, sud može, kada to pravičnost zahteva, a naročito s obzirom na materijalno stanje štetnika i oštećenika, osuditi štetnika da naknadi štetu, potpuno ili delimično, a ako je

⁴ dr Slobodan Perović: „Komentar Zakona o obligacionim odnosima“, 1980. godine – str. 21.

⁵ dr Borislav Blagojević i dr Vrleta Krulj: „Komentar Zakona o obligacionim odnosima“, Beograd 1980. godine, str. 63.

⁶ dr Zoran Ivošević: „Sudska praksa pravednog suđenja“ – Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije br. 4/2008 – str. 14.

štetu prouzrokovao maloletnik sposoban za rasuđivanje koji nije u stanju da je naknadi, sud može, kad to pravičnost zahteva, a naročito s obzirom na materijalno stanje roditelja i oštećenika, obavezati roditelje da naknade štetu, potpuno ili delimično, iako za nju nisu krivi.

Primena načela pravičnosti propisana je i kod odlučivanja o odgovornosti u slučaju udesa izazvanog motornim vozilima u pokretu i to odredbama stava 3. člana 178, prema kojima ako nema krivice nijednog, imaoći odgovaraju na ravne delove, ako razlozi pravičnosti ne zahtevaju što drugo.

Prema odredbama člana 101. Zakona o obligacionim odnosima, nejasne odredbe ugovora bez naknade treba tumačiti u smislu koji je manje težak za dužnika, a u teretnom ugovoru u smislu kojim se ostvaruje pravičan odnos uzajamnih davanja. Kod ocene šta je pravičan odnos uzajamnih davanja sud mora primeniti opšte načelo propisano odredbama člana 15. Zakona o obligacionim odnosima.

Kriterijum načela pravičnosti ugrađen je i u odredbe člana 133. Zakona o obligacionim odnosima, kojima je regulisano pravo na raskidanje ili izmenu ugovora zbog promenjenih okolnosti.

U materiji naknade nematerijalne štete pojavio se pojam pravična naknade. Nije dovoljno jasno da li ta naknada kao pravična treba da bude veća ili manja od realne. Sudska praksa je prihvatila kao dosuđivanja adekvatne naknade, uzimajući u obzir sve elemente konkretnog slučaja. Takvo postupanje sudova pravilno je zasnovano na odredbama stava 2. člana 200. Zakona o obligacionim odnosima, prema kojima prilikom odlučivanja o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i o visini njene naknade, sud vodi računa o značaju povređenog dobra i cilju kome služi ta naknada, ali i o tome da se njome ne pogoduje težnjama koje nisu spojive sa njenom prirodom i društvenom svrhom.

Postavlja se opravdano pitanje da li je pravična naknada stvarno pravična. Da to nije najbolji kriterijum dokazuju i propisi o naknadi za eksproprisane nepokretnosti u kojima je ranija pravična naknada zamenjena egzaktnom naknadom koja se utvrđuje prema uslovima tržišta.

Načelo savesnosti i poštenja je razrađeno kroz brojne odredbe Zakona o obligacionim odnosima, ali njihova detaljna analiza prevazilazi okvire naslovljenog izlaganja. Zbog dilema koje su se pojavile u odlukama Vrhovnog suda Srbije o pravu savesnog pribavioca da zadrži primljeno ukazuje se na odredbe člana 216. Zakona o obligacionim odnosima prema kojima se ne može tražiti vraćanje neosnovano plaćenih iznosa na ime naknade štete zbog povrede tela, narušenja zdravlja ili smrti, ukoliko je isplata izvršena savesnom pribaviocu.

Pored pravičnosti i načela savesnosti i poštenja Zakon o obligacionim odnosima radi korigovanja stroge primene prava odredbama člana 21. predviđa i mogućnost primene dobrih poslovnih običaja. Primena dobrih poslovnih običaja razrađena je kroz više odredbi zakona, a najčešći razlog za primenu dobrih poslovnih običaja je zaštita ugovorne strane koja pristupa ugovoru i koja je ekonomski slabija strana. Na izloženo se nadovezuje i odredba člana 14. Zakona o

obligacionim odnosima, prema kojoj u zasnivanju obligacionih odnosa strane ne mogu ustanovljavati prava i obaveze kojima se za bilo koga stvara ili iskorišćava monopolski položaj na tržištu.

Pod pojmom pravde podrazumeva se davanje svakome onoga što mu pripada.⁷ U oblasti imovinskog prava pod pojam pravde podvode se često i drugi moralno-pravni pojmovi, kao savesnost i nesavesnost, poštenje i nepoštenje. Ovi pojmovi imaju dodirne tačke i sa pojmom ekvivalentnosti. Međutim, ekvivalentnost ne treba izjednačavati sa načelom pravičnosti koje je manje određeno od načela ekvivalentnosti, ovo posebno iz razloga što ekvivalentnost ne mora uvek da predstavlja i pravičnost.

Primeri pravnih shvatanja usvojenih primenom ili pod uticajem načela pravičnosti

1) Na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 28. februara 1995. godine usvojeno je pravno shvatanje prema kome imalac prava preče kupovine, koji je iznos ugovorene cene položio kod suda u vreme kad je taj iznos usled inflacije delimično ili u potpunosti već bio obezvređen, dužan je da u roku koji sud odredi, a najkasnije do zaključenja glavne rasprave u sporu za poništaj ugovora o prodaji i priznanju prava preče kupovine, položi kod suda i iznos obezvređenog dela cene, odnosno iznos cene u celini, valorizovan primenom stope rasta cena na malo za vreme od kada je kupac cenu platio do polaganja tako valorizovanog iznosa kod suda.

U obrazloženju ovog pravnog shvatanja je navedeno da je cena novčani iznos koji je kupac dužan da plati prodavcu, te da, između ostalog, mora biti i pravična, što proizilazi iz dvostrano obaveznog teretnog karaktera ugovora o prodaji u kome dominira princip ekvivalencije. U uslovima visoke inflacije položeni iznos cene kod suda od strane imaoca prava preče kupovine bio je u većem delu ili potpuno obezvređen.

U navedenoj situaciji pravilno je postupljeno kada je usvojeno navedeno pravno shvatanje da se pozivom na princip pravičnosti i princip jednakih vrednosti uzajamnih davanja mora vršiti valorizacija novčanih potraživanja.

Takođe je ukazano da u situaciji kada je imalac prava preče kupovine blagovremeno položio iznos cene dok još nije bio obezvređen, ne bi bilo pravično vršiti valorizaciju iznosa cene, jer je imalac prava preče kupovine postupao savesno i u skladu sa zakonom.

2) Potreba za suđenjem i primenom načela pravičnosti, a time i doprinosu evolucije zakonskih rešenja, ogleda se u primeni, a zatim i izmeni člana 395. Zakona o obligacionim odnosima.

⁷ dr Živojin Đorđević: „Ekvivalentnost“ – Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada – Beograd 1978. godine – tom I str. 336

Primena zakonskih rešenja u uslovima enormne inflacije dovela je do gubitaka supstance novčane obaveze, pa je pravnim shvatanjima raniji princip monetarnog nominalizma zamenjen valorizmom i naknadom štete u uslovima visoke inflacije.

Pozivajući se na osnovna načela obligacionog prava, a naročito na načelo jednake vrednosti uzajamnih davanja, a samim tim i na pravičnost, sudovi su, relativno uspešno, uspevali da obavežu dužnika da vrati ono što je od poverioca dobio. Takvo postupanje sudova rezultiralo je i izmenom odredbe člana 395. i brisanjem odredbe člana 396. Zakona o obligacionim odnosima.

3) Pozivom na načelo pravičnosti na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 25. marta 1996. godine usvojeno je pravno shvatanje da će, izuzetno, kada to okolnosti slučaja opravdavaju, sud izdržavanje dosuditi i u određenom (fiksnom) iznosu.

Ovo pravno shvatanje je odstupanje od tadašnjih zakonskih odredbi da se iznos zakonskog izdržavanja određuje procentualno u odnosu na zaradu, penziju ili druga stalna novčana primanja, a da bi se izbeglo često pokretanje postupaka za izmenu odluke o izdržavanju.

Ocenjeno je da navedena zakonska odredba, ma koliko bila opravdana i logična, ne mora u svakom slučaju biti i pravična. Određivanjem izdržavanja u procentu od najniže zarade u Republici prema licima koja nemaju stalna mesečna primanja (a sigurno ostvaruju značajne prihode), bilo bi nepravično prema izdržavanom licu i protivno cilju zakonskog izdržavanja.

Pravilnost navedenog pravnog shvatanja potvrđena je i njegovim unošenjem u odredbe člana 162. stav 1. Porodičnog zakona, prema kojima poverilac izdržavanja može po svom izboru zahtevati da visina izdržavanja bude određena u fiksnom mesečnom novčanom iznosu ili u procentu od redovnih mesečnih primanja dužnika izdržavanja. To je i primer posebne uloge pravičnosti u ostvarivanju evolucije prava.

4) U sudskoj praksi Vrhovnog suda Srbije prihvaćen je Zaključak sa savezovanja Saveznog suda, Vrhovnog vojnog suda, Vrhovnog suda Srbije, Vrhovnog suda Crne Gore i Višeg privrednog suda od 24. 25. i 26. septembra 1996. godine, prema kome je pismena forma ugovora o prodaji nepokretnosti uslov njegove punovažnosti, pa ne postoji mogućnost konvalidacije neformalnih (usmenih) u celini ili pretežno izvršenih ugovora o prometu nepokretnosti, te kada je ugovor o prometu nepokretnosti koji nije zaključen u propisanoj formi u celini ili u pretežnom delu ispunjen, sud neće uvažiti zahtev za restituciju, ako to zahteva ugovorna strana koja je onemogućila zaključenje ugovora u propisanoj formi, ili ako bi restitucija bila suprotna načelima savesnosti i poštenja i dobrih običaja, a kada se dozvoli restitucija onoga što su stranke primile po osnovu ugovora koji ne proizvodi pravno dejstvo, primeniće se pravilo istovremenog ispunjenja, imajući u vidu načelo jednake vrednosti uzajamnih davanja u vreme donošenja odluke, a restitucija ništavog ugovora o prometu nepokretnosti određuje se prema tržišnim

cenama koje vladaju u vreme donošenja sudske odluke sa zateznom kamatom od dana presuđenja pa do isplate.

U obrazloženju ovog pravnog shvatanja je, između ostalog, navedeno da prema pravnim pravilima građanskog prava i odredbama Zakona o obligacionim odnosima postoji obaveza suda da prilikom odlučivanja o zahtevima o restituciji datog, po ugovorima koji nisu sačinjeni u zakonom propisanom obliku, ako su ništavi, vodi računa o savesnosti jedne odnosno obe stranke, o značaju društvenih interesa koji se ugrožavaju i o moralnim shvatanjima društva, što znači da nesavesna strana ne može tražiti povraćaj dobrovoljno datog, samo zbog toga što ugovor nije sačinjen u zakonom propisanom obliku. Takođe, kod odlučivanja o restituciji sud je dužan da vodi računa o savesnosti strana ugovornica, a dužan je da primeni pravilo istovremenog ispunjenja odnosno vraćanja datog i jednake vrednosti uzajamnih davanja utvrđenih u vreme donošenja sudske odluke.

Iako se u navedenom obrazloženju ne spominje direktna primena načela pravičnosti, funkcija načela pravičnosti u moralizaciji prava indirektno je prisutna.

5) Ukazaće se na pravna shvatanja Vrhovnog suda Srbije u primeni stava 1. člana 377. Zakona o obligacionim odnosima.

Prema pravnom shvatanju Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije utvrđenog na sednici od 27. decembra 1999. godine (koje zvanično nije izmenjeno) šteta prouzrokovana pripadnicima bivše JNA (pogibija, ranjavanje) u oružanim sukobima sa paravojnim formacijama bivših Republika SFRJ, do dana njihovog međunarodnog priznanja od strane Generalne skupštine OUN 22. maja 1992. godine prouzrokovane krivičnim delom oružane pobune iz člana 124. KZ Jugoslavije, pa njeno potraživanje zastareva u roku od 15 godina propisanog za zastarelost krivičnog gonjenja za to delo (član 377. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima).

Prema pravnom shvatanju Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije utvrđenog na sednici od 10. februara 2004. godine, potraživanje naknade štete po osnovu odgovornosti države za štetu koju prouzrokuje njen organ nezakonitim lišenjem slobode zastareva u rokovima propisanim odredbama člana 376. Zakona o obligacionim odnosima. U obrazloženju je, između ostalog, navedeno da rokovi zastarevanja potraživanja naknade štete iz člana 377. Zakona o obligacionim odnosima teku samo prema učiniocu krivičnog dela, a ne i prema državi, odnosno pravnom licu koje za štetu odgovara umesto njega po odredbama člana 172. Zakona o obligacionim odnosima i da zbog toga potraživanje naknade štete po osnovu odgovornosti države za štetu koju prouzrokuje njen organ zastareva u rokovima propisanim odredbama člana 376. Zakona o obligacionim odnosima.

U navedenom smislu je i presuda Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 161/06 od 12. aprila 2006. godine, u kojoj je izražen stav da rokovi iz člana 377. Zakona o obligacionim odnosima teku samo prema učiniocu krivičnog dela kojim je šteta učinjena, a ne i prema državi koja za štetu odgovara umesto njega, po odredbama člana 172. Zakona o obligacionim odnosima. Tako je postupljeno i u drugim

brojnim predmetima za naknadu štete zbog nezakonitog lišenja slobode (prinudne mobilizacije).

Navedeno kolebanje sudske prakse bilo je u najnovije vreme uslovljeno i pokušajima da se i kroz pravičnost omogući ostvarivanje prava na naknadu štete kao posledice tragičnih dešavanja na prostoru bivše države. Tome je, verovatno doprinelo i shvatanje da je prigovor zastarelosti potraživanja „nepošten“ i da u tom smislu treba ceniti osnovanost takvog prigovora. Međutim, takvim pristupom anulira se funkcija instituta zastarelosti potraživanja – učvršćenje pravne sigurnosti i izvesnosti u oblasti vršenja prava.

6) Na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 8. decembra 2003. godine usvojeno je pravno shvatanje prema kome se novčano potraživanje utvrđeno pravnosnažnom sudskom odlukom obezvređeno uslovima visoke inflacije do 24. januara 1994. godine, zasniva na pravnom osnovu neosnovanog obogaćenja, pa se i vreme zastarelosti računa prema opštem zastarnom roku iz člana 371. Zakona o obligacionim odnosima.

Nesporno je da su u uslovima enormne inflacije sva novčana potraživanja obezvređena, pa i ona utvrđena pravnosnažnom sudskom odlukom, a u cilju zaštite interesa oštećenih poverilaca kod usvajanja navedenog pravnog shvatanja verovatno se pošlo i od primene načela pravičnosti.

7) Pod izvesnim uticajem načela pravičnosti na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 25. oktobra 2007. godine, a u postupku rešavanja spornog pravnog pitanja prema odredbama člana 176. do člana 180. Zakona o parničnom postupku, usvojeno je pravno shvatanje prema kome poverioci koji nisu otpustili dug prema subjektu privatizacije, svoja potraživanja i nakon prihvatanja programa restrukturiranja subjekta privatizacije mogu namiriti od subjekta privatizacije kao izvršnog dužnika, s tim da se o uslovima i načinu namirenja mogu sporazumeti sa kupcem kapitala.

U obrazloženju usvojenog pravnog shvatanja je navedeno da je stanovište Vrhovnog suda Srbije da kod postojanja suprotnosti između odredbi zakona i uredbe, primenom načela o hijerarhiji opštih pravnih akata treba primeniti odredbe Zakona o izmenama i dopunama Zakona o privatizaciji, koji u pogledu dejstva prihvaćenog programa restrukturiranja subjekta privatizacije pravi razliku između poverilaca koji su otpustili dug prema subjektu privatizacije i poverilaca koji to nisu učinili. Ne postoji zakonski osnov da se delimično anuliraju potraživanja poverilaca koji nisu bili obavezni da otpuste dug prema subjektu privatizacije, niti su to dobrovoljno učinili, a podzakonskim aktima se ne može ograničavati dejstvo pravosnažnih sudskih odluka. Ovo posebno iz razloga što se pretežno radi o potraživanjima radnika subjekta privatizacije koji kroz izvršne isprave treba da ostvare minimalne ili garantovane zarade.

Iz izloženog proizilazi da u situaciji kada su propisi o privatizaciji nejasni, nepotpuni i često kontradiktorni, postoji obaveza suda da se i primenom načela pravičnosti donose pravilne odluke.

Napominje se da su sva razmatrana pravna shvatanja sa obrazloženjima objavljena u Biltenu sudske prakse Vrhovnog suda Srbije br. 4/2008.

Primeri odluka Vrhovnog suda Srbije donetih primenom ili pod uticajem načela pravičnosti

Na osnovu do sada izloženog može se konstatovati da postoje znatne teškoće u identifikovanju pravnih shvatanja donetih primenom ili pod uticajem načela pravičnosti. Ovo iz razloga što u usvojenim pravnim shvatanjima ne postoji jasna granica između primene načela pravičnosti i srodnih načela koji su u funkciji moralizacije prava, kao što su načelo savesnosti i poštenja, načelo zabrane zloupotrebe prava, načelo zabrane i iskorišćavanja monopolskog položaja, načelo primene dobrih poslovnih običaja i u imovinskom pravu vrhunsko načelo jednake vrednosti uzajamnih davanja.

Sa istim problemima i dilemama analiziraće se i nakoliko odluka Vrhovnog suda Srbije donetih direktnom, a još češće prikrivenom primenom načela pravičnosti.

1) U rešenju Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 2560/01 od 19. decembra 2001. godine ukazano je na mogućnost da pod određenim uslovima i sporazum stranaka označen kao predugovor može biti osnov za sticanje prava svojine na nepokretnostima. U konkretnom predmetu tužbenim zahtevom je traženo utvrđenje prava svojine i predaje državine nepokretnosti pozivom na zaključeni predugovor na kome su potpisi ugovornih strana uvereni pred sudom, te je određeno da će se cena isplatiti na dan zaključenja predugovora i da će tuženi predati nepokretnosti koje su identifikovane, a nije određena obaveza zaključenja glavnog ugovora i rok za njegovo zaključenje. Tužbeni zahtev tužioca za utvrđenje prava svojine i predaju državine nepokretnosti odbijen je sa obrazloženjem da se u smislu odredbi člana 45. Zakona o obligacionim odnosima zaključenjem predugovora preuzima samo obaveza da se docnije zaključi drugi, glavni ugovor.

Nižestepene presude su ukinute navedenim rešenjem Vrhovnog suda Srbije sa obrazloženjem da se izneti razlozi ne mogu prihvatiti, jer navedeni ugovor na kome su potpisi tužioca kao kupca i tuženog kao prodavca overeni kod suda 11. marta 1996. godine sadrži sve elemente ugovora o prodaji i nepokretnosti, a navedeni ugovor je samo označen kao predugovor, s tim da ne sadrži ni odredbe da stranke preuzimaju obavezu da će docnije zaključiti glavni ugovor, tako da se u reviziji tužioca osnovano ističe da treba utvrditi pravu volju ugovornih strana od zaključenja ugovora 11. marta 1996. godine, te razloge zbog kojih je navedeni ugovor označen kao predugovor, a ceneći i navode tuženog da zaključenim ugovorom nije preuzeta obaveza zaključenja novog ugovora i da se protivi tužbenom zahtevu što mu nije isplaćena ugovorna cena.

Navedena odluka revizijskog suda je očigledno pokušaj da se primenom odredbi Zakona o obligacionim odnosima o tumačenju ugovora utvrdi prava

volja ugovornih strana i da se zaključenom ugovoru priznaju dejstva glavnog ugovora o prometu nepokretnosti. Za takvu odluku postoji valjano uporište u odredbi stava 2. člana 99. Zakona o obligacionim odnosima, prema kojima se pri tumačenju sporne odredbe ne treba držati doslovnog značenja upotrebljenih izraza, već treba tražiti zajedničku nameru ugovarača i odredbu tako razumeti kako to odgovara zakonom utvrđenim načelima obligacionog prava, posebno načelu savesnosti i poštenja i zabrani zloupotrebe prava. Navedena revizijska odluka ne oponira direktnom pravnom shvatanju da predugovor ne može biti osnov za sticanje prava svojine na nepokretnosti, ali ukazuje da je u određenim situacijama potrebno utvrditi pravu volju ugovornih strana i kad je to moguće sprečiti zloupotrebe nesavesne strane.

U sudskoj praksi Vrhovnog suda Srbije odstupilo se od striktne primene odredbi člana 201. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima o krugu lica sa pravom na naknadu nematerijalne štete zbog smrti bliskog srodnika, a na koje odluke je uticala i primena načela pravičnosti.

2) Presudom Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 2392/02 od 3. jula 2002. godine, odbijena je revizija tužene izjavljena protiv drugostepene presude kojom je dedi priznato pravo na naknadu nematerijalne štete zbog smrti unuka. U razlozima presude je navedeno da pravo na pravičnu naknadu u slučaju smrti nekog lica priznaje pravo na pravičnu naknadu članovima njegove uže porodice u koju prema odredbama člana 201. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima spadaju bračni drug, deca i roditelji. Međutim, činjenica da su samo ta lica pobrojana kao članovi uže porodice, ne znači da se to svojstvo pod određenim uslovima ne može priznati i nekom drugom licu, te da pitanje da li se neko lice može smatrati članom uže porodice nije samo pravne, već i faktične prirode. Zaključeno je da je u konkretnom slučaju sud imao diskreciono ovlašćenje da zbog postojanja trajne zajednice života između pokojnog unuka i njegovog dede i činjenice da je rešenjem organa starateljstva on bio postavljen unuku za staraoca, istom prizna svojstvo člana njegove uže porodice i da je iz tih razloga pravilna odluka nižestepenih sudova kojom je tužiocu dosuđena naknada štete za pretrpljene duševne bolove zbog smrti unuka, koga je on odgajao i vaspitavao umesto bioloških roditelja još od njegovog najranijeg detinjstva.

3) U odluci Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 4482/03 od 3. marta 2004. godine pravo na pravičnu novčanu naknadu za duševne bolove priznato je očuhu zbog smrti pastorka. U obrazloženju odluke je navedeno da postojanje trajnije zajednice života kakva je u konkretnom slučaju postojala između pokojnog pastorka i njegovog očuha, omogućuje da se izuzetno odredba člana 201. stav 4. Zakona o obligacionim odnosima primeni i na odnos očuh – pastorak, jer su okolnosti slučaja u porodici bile takve da je očuh maloletnog pastorka podigao zajedno sa svojom suprugom od dve godine starosti do odlaska u vojsku, te da je pastorak sa svojim očuhom živio u kompletnoj porodici sa svoje dve polusestre.

4) U presudi Vrhovnog suda Srbije broj Rev. 606/06 od 13. septembra 2007. godine, izraženo je shvatanje da maćeha ima pravo na naknadu nematerijalne štete zbog smrti pastorka. Ovako je zaključeno na osnovu utvrđenja da se tužilja o svom pastorku, koga je majka napustila, starala od njegove druge godine i da mu je u svemu zamenila biološku majku. Dužina trajanja uspostavljene veze, njena sadržina i stalnost, ukazuju da se ustanovljeni odnos bliskosti i poverenja može upodobiti porodičnim vezama u smislu člana 8. Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i prava na zaštitu porodičnog života, usled čega se njihov međusobni odnos može u svemu upodobiti odnosu roditelja i deteta.

5) U sudskoj praksi Vrhovnog suda Srbije postoji i institut koji je sličan suđenju primenom načela pravičnosti. U slučaju da sudsko veće ostane kod svoje odluke i nakon ukazivanja evidencije sudske prakse da ova odluka odstupa od dotadašnje sudske prakse, sednica Građanskog odeljenja može odlučiti da se takva odluka kao izuzetak ekspeduje iz suda. Takvo postupanje je bilo često u stambenim sporovima kada je određenim licima, koja na drugi način nisu imala rešenu stambenu potrebu, priznavano pravo da nakon smrti nosioca stanarskog prava nastave sa korišćenjem stana. Na ovaj način se postupi i u drugim slučajevima kada je neophodno izbeći da striktna primena pravne norme ne dovede do donošenja nepravilne odluke.

Zaključna razmatranja

Na osnovu iznetog može se zaključiti da je primena načela pravičnosti u pravnim shvatanjima i odlukama Vrhovnog suda Srbije retko transparentna, a češće prikrivena i u kombinaciji sa ostalim načelima imovinskog prava.

I na ovaj način načelo pravičnosti se javlja kao ideja jednakosti, kao društveno merilo vrednosti i kao stalni pratilac pravnog poretka.

Preterana primena načela pravičnosti može dovesti do nepravilnijeg rešenja od striktno primene propisa, a rešenje je u pronalaženju odgovarajuće sredine, tako da sud ponekad treba da ide korak dalje od zakona, ali nikad bez zakona.

Vladimir Tamaš

The judge of the Supreme court of Serbia

The application of the principle of justice in legal comprehension and judgements of the Supreme court of Serbia

A b s t r a c t

The principle of justice as a legal category is a complex phenomenon and, in the first place, it means the acting in the same cases in the same way. But, it

also means the acting which is logical, economically appropriate, morally and politically necessary, although not always altogether. One can state that at the trial conducted by the principle of justice it is a question of giving up of judging a concrete case according to the strict application of the appropriate positive regulation, for, in a concrete case, the complete application of regulations would be in the contrary of existing comprehension of justice and righteousness. Too much righteousness can lead us to come to more iniquitous solution than in the case of strict application of law. The solution is in finding the fair middle, so the court should go one step further from law itself, but not without law.

Key words: The principle of justice, Supreme Court of Serbia, legal understanding, Law of Obligations

Literatura

1. Božidar S. Marković: „Pravičnost kao izvor prava“ – Arhiv za pravne i društvene nauke, 1939.
2. Slobodan Perović: „Komentar Zakona o obligacionim odnosima“, 1980.
3. Borislav Blagojević i Vrleta Krulj: „Komentar Zakona o obligacionim odnosima“, Beograd 1980.
4. Zoran Ivošević: „Sudska praksa pravednog suđenja“ – Bilten sudske prakse Vrhovnog suda Srbije br. 4/08, str. 14.
5. Bilten Vrhovnog suda Srbije
6. Aleksandar Radovanov: Načelni stavovi i pravna shvatanja; Intermex, Beograd 2004.